

SZÉCHENYI ISTVÁN EMLÉKEZETE

Golo Mann a Propyläen Világtörténetének 8. kötetéhez írt előszavában arról elmélkedik, hogy miként lehet történelmet írni s ezzel kapcsolatban megjegyzi: „A történelemnek mindig két komponense van: az, ami megtörtént és az, aki a megtörténtet az időben látja és megkísérli megérteni.” Ebből az következik, hogy magát a *megtörténtet* kell rekonstruálni, de még ezzel kapcsolatban is tudomásul kell venni, hogy *a történetíró kora embere*, s ez még inkább igaz, amikor a múlt értékeléséről van szó. Az objektivitásra törekvő történetíró, nem vállalja a jelen tudatos szolgálatát, ami nem jelenti azt, hogy őt magát ne befolyásolná kora politikai, eszmei irányzatai vagy a tudományos-historiográfiai szemléletek és módszerek. Vannak azonban történetírók, akik nyíltan vállalják a múlt és jelen összekapcsolását és a múltat a jelen közvetlen előmenyének tekintik politikai, eszmei vagy éppen morális szempontból. Így lesz a történetírás „szolgáló leány”, a politikának, a nemzetnek vagy az erkölcsnek az „*ancilla*”-ja.

A magyar historiográfia története bőséges példatárral szolgál különösen ez utóbbi jelenségre, miután nálunk a történetírás a modern korban is közvetlenül, álcázás nélkül, táplálta azokat a politikai eszmeáramlatokat, amelyek a múltban kerestek maguknak legitimációs bázist. Ez a tendencia nem volt ritka a nagy nemzeteknél sem, de szinte általánossá vált a kisebbeknél, főleg ott, ahol a nemzetállam megteremtése került napirendre.

Széchenyi István személyisége, politikája, tevékenysége különösen alkalmas volt arra, hogy politikusok, írók és történetírók a maguk igazát az ő eszméivel vagy azok értelmezésével igyekezzenek alátámasztani. Mert viszonylag kevesen bírálták *általában* a „legnagyobb magyart”, inkább arra igyekeztek, hogy tekintélyét felhasználják az éppen aktuális politikai irányzat szellemi aláducolására. A legkirívóbb példát erre *Szekfű Gyula* nyújtja, aki már 1913-ban a tudományosság jelszavával lép fel a függetlenségi párt romantikus Rákóczi kultusza ellen, hogy azután *A három nemzedékben* ugyancsak ennek jegyében ítéljen a magyar liberalizmusról. Nos, itt azt veti a dualizmus kori történetírók szemére, hogy „Széchenyit olyannak jellemezték, minőnek látni nekik maguknak jólesett”, ő viszont azt keresi, hogy „mit mondott és mit csinált Széchenyi”, hogy „utasításait követve” lehessen berendezni az életet. Spira György itt közölt tanulmánya világosan bizonyítja, hogy Szekfű ugyanazt tette mint elődjei, csak legfeljebb ellenkező előjellel, amikor Széchenyit a „konzervatív reformer” kategóriájába sorolta a bethleni konszolidáció ideológiai alátámasztására.

Szekfűt történetírói jelentősége miatt emeltük ki, lehetne azonban sorolni a másfajta kisajátítási kísérleteket is, amelyek ugyancsak az egyedül érvényes interpretáció igényével akarták és akarják felhasználni Széchenyi eszmei örökségét.

Vajon nem járt-e már le a romantikus historizálás ideje? Vajon nem az e elsősorban a historikus feladata, hogy a *megismeréshez*, a múlt megismeréséhez nyújtson segítséget? Valamely tárgy, jelenség vagy éppen személy megismerése arra kötelez, hogy a kor körülményeit vegyük számba, mégpedig az összefüggések megláttatásával, és amennyire lehet a teljesség igényével, tehát az ellentmondások feltárásával is. A *Széchenyi—Kossuth* ellentétnek az a konstrukciója például, amely forradalmiságot állított ellentétbe a „megfontolt” haladással teljesen történelmietlen: az ellentét a reformpolitikán belül jelentkezett, különböző társadalmi rétegek, csoportok és politikai áramlatok ellentétéként, de nem reformot és forradalmat állított szembe egymással. Sokat nyert a történetiség — és tegyük hozzá a magyar történettudomány, hogy mára ezt a legegyszerűsítést elvetette.

De hát ha a történelmet nem lehet közvetlenül felhasználni, vagy Széchenyi kifejezését alkalmazva, „utilitirozni” a ma politikája szempontjából, akkor mi a haszna? A felvilágosodás filozófusai, akik elég szkeptikusan nyilatkoztak a múlt megismerhetőségéről, de nem tagadták a valószínűség bizonyosság-erejét, az *Enciklopédában* erről így írtak: „A történelem egyik legfőbb haszna, hogy jobbakká tesz minket; ez készletti arra Cicerót, hogy magistra vitae-nek, az élet tanítómesterének nevezze a történelmet.” Lehet túl optimistának tartani ezt a felfogást, amely még a 20. században is követőre talált. *Romain Rolland* a század elején írja meg életrajzait olyan nagy emberekről, mint Michelangelo, Beethoven, Tolsztoj a „heroikus idealizmus” szükségének bizonyítására. A Tolsztoj-életrajz bevezetésében olvashatjuk: „Nem állítom, hogy az emberek többsége ezeken a csúcson tud élni (már ti. a nagy emberek által jelzett magaslatokon). De hogy egy évben egyszer zárandokokként oda felmenjenek. Megújítják tüdejük levegőjét és ereik véréit. Ott fenn közelebb fogják érezni magukat az Örökkévalóhoz. Azután visszatérnek az élet síkságára mindennapi harcra edzett szívvel”. Itt már általában eszmékről és értékekről, kivételes emberi magatartásokról van szó. Ma azonban inkább azt mondanánk, hogy a történelem és ezen belül a történelmi személyiségek megismerése az emberi tudatosság, a választás és az öntudat, ha tetszik az azonoság alakítására hat. Széchenyi egyénisége és tevékenysége — bonyolultsága miatt is alkalmas arra, hogy *problematicus* megismertetésével a mai emberre is hasson.

A Magyar Tudományos Akadémia 1991. évi májusi közgyűlése keretében került sor arra, hogy a különböző tudományágak képviselői megemlékezzenek Széchenyi István születésének 200. évfordulójáról. A testület tiszteletbeli kötelességének tekintette, hogy az Akadémia alapítójáról szóljon ebből az alkalomból, de a megemlékezés túllépte ezt a keretet és példát adott arra, hogy a magyar múltat és annak egyik nagy személyiségét hogyan lehet történetileg hitelesen felidézni, megszabadulva az öngazolási kísérletektől. Igaz, voltak le némelyek következtetéseket a jelenre is, de inkább csak olyanokat, amelyek az eszmék és értékek nem csak egy adott korhoz kötődő rendszereire utaltak. Sajnáljuk, hogy nem tudjuk az összes tanulmányt megjelentetni (egyek más folyóiratokban látnak napvilágot). Az itt kiadottak zöme Széchenyi gazdasági-műszaki-szervezői tevékenységével függ össze, amire külön is szeret-

tük volna felhívni a figyelmet. Mások a magyar történetírás Széchenyi-képével foglalkoznak, s utálnak azokra a kisajátítási és leegyszerűsítési kísérletekre, amelyekről szoltunk. E két szempont kiemelése adja Széchenyi Istvánról szóló emlékszámunk sajátos jellegét.*

Köpeczi Béla

* Az Akadémia ez évi közgyűlésének keretében tartott Széchenyi emlékülésen május 7-én és 8-án a következő előadások szerepeltek: A dualizmuskori történetírás Széchenyi-képe (*Gergely András*), Gröndwald Béla Széchenyi értelmezése (*Lackó Mihály*), Széchenyi mint „konzervatív reformer” (*Spira György*), Széchenyi és a „nemzetnevelés” (*Mészáros István*), Az 50-es évek Széchenyi-megítélése (*Glatz Ferenc*), Széchenyi antikvítás-képe (*Borzsák István*), Széchenyi a nyelvről és az anyanyelvről (*Benkő Loránd*), Széchenyi és a franciák (*Nagy Péter*), Széchenyi és Vörösnarthy (*Lukácsy Sándor*), Széchenyi és Deák örök vitája (*Dávidházi Péter*), 20. századi Széchenyi-portrék (*Németh G. Béla*), Széchenyi István és a magyar mezőgazdaság átalakulása (*Orosz István*), Széchenyi fejtegetései Magyarország gazdasági felemelkedésének feltételeiről és akadályairól (*Mátyás Antal*), Széchenyi István és a magyar lótenyésztés (*Wellmann Imre*), Széchenyi István és az „angol példa” (*Barta János*), Eltérő életpályák. Reformerek és konzervatívok Széchenyi körében (*Fülöp Éva*), Széchenyi és a magyar jogrendszer modernizációja (*Révész Tamás*), Infrastruktúra ma és Széchenyi korában (*Ehrlich Éva*), Széchenyi István közlekedésfejlesztési programja (*Kerkápoly Endre*), Széchenyi István törekvése a hajózás és a folyam szabályozás területén (*Fekete György*), Széchenyi István szerepe a hazai gépipar megalapozásában (*Terplán Zénó*), Széchenyi István mint a külföldi technika meghonosítója (*Endrei Walter*), Széchenyi István és a 19. századi magyar műszaki értelmiség (*Németh József*), Széchenyi István érdemei Budapest fejlesztésében (*Preisich Gábor*). Az üléshez csatlakozott *Palotás László* levelező tag A pest-budai hajóhídtól a Széchenyi-Lánchídig c. székfoglalója.